

A legfelsőbb bírói fórum jogegységesítési kötelezettsége – út a jogállamba

Bevezetés

A T/8016. számú törvényjavaslatot az Országgyűlés 2019. december 17-én elfogadta, majd december 18-án a köztársasági elnök aláírta, és elrendelte az egyes törvényeknek az egyfokú járási hivatali eljárások megteremtésével összefüggő módosításáról szóló 2019. évi CXXVII. törvénynek (a továbbiakban: Ejht.) a kihirdetését.

Az Ejht.-ben megjelenő precedensrendszer olyan jogbiztonságot növelő funkciókat próbál életre kelteni a magyar jogrendszerben, amely normaegyüttes kibontása átöleli a különböző – főként – a *common law* jogrendszerekben megtalálható² alapfogalmaknak – különösen, mint az *obiter dictum (dicta)*, *stare decisis* és a *ratio decidendi* fogalmaknak – a kifejtését. Tekintettel arra, hogy az Ejht. a bíróságok szervezetéről és igazgatásáról szóló 2011. évi CLXI. törvényben (a továbbiakban: Bszi.) olyan – nem strukturális, hanem – elméleti változást vezetett be, amely gyakorlati és elvi alkalmazandósága folytán a magyar írott jogrendszerben nem, de a joggyakorlatban nóvumnak mondható.

Mindezek alapján megállapítható, hogy az Ejht. által „újonnan” életre keltett jogbiztonságot³ – azon belül is a jogi kiszámíthatóságot – garantáló rendelkezései kiemelkedő gyakorlati változásokat eredményezhetnek a bírósági rendszerben és az egységes ítélkezési gyakorlatokban egyaránt. Az egységes ítélkezési gyakorlat kialakítása pedig már 1881 óta *expressis verbis* a Kúria feladata – az 1997. évi LIX. törvény hatálybalépését követően⁴ ez pedig megtalálható volt az 1949. évi Alkotmány 47. § (2) bekezdésében, majd 2012-után az Alaptörvényben is⁵ [25. cikk (3) bekezdés].⁶ Ez a kötelezettség továbbá következik abból is, hogy a Kúria Magyarország legfőbb bírói szerve is.⁷ Ennek alapján pedig a jogegységesítésre történő törekvés nemcsak lehetőség, hanem kötelezettség is. Így a kötelező direktívák kibocsátása Alaptörvény által kodifikált úgynevezett különleges és tudatos jogalkotásra történő felhatalmazásként értelmezendő. Ez ugyanakkor úgy is felfogható, hogy a törvényhozó hatalom kiszervezi a joggyakorlat egységesítésére vonatkozó normáknak a megalkotását. A kérdés, ami ebből indukálható, az, hogy a magyar jogforrási rendszerben ezek a kötelező direktívák valójában milyen

¹ Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar: egyetemi tanársegéd; Pázmány Péter Katolikus Egyetem: közszolgálati, szabályozási és kodifikációs szakjogász (LL.M.) és Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Jogtörténeti, Jogelméleti és Egyházjogi Tanszék, PhD.-hallgató; e-mail: balassy.adam.miklos@kre.hu

² VARGA Zs., András: *Judicial reform – why and how?* in Pázmány Law Working Papers 2018/14. 6. “It is called *stare decisis* or rule of precedents. Of course, this instrument is originated in the common law system, but it sneaks step by step into the continental civil law systems.”

³ 3/2004. (II. 17.) AB határozat és 2011. évi CLI. törvény 37. §.

⁴ A T/4300. számú törvényjavaslat indokolása szerint a Legfelsőbb Bíróság a jogalkalmazás egységét ellátó tevékenységét új jogintézmény – a jogegységi eljárás – keretében végzi. E megoldás egyben visszatérést jelent a magyar jogfejlődés hagyományaihoz. A Legfelsőbb Bíróság jogegységi határozatai elősegítik a felmerült vitás elvi kérdések megválaszolását. A Javaslat kimondja, hogy a jogegységi határozatok a bíróságokra kötelezőek.

⁵ A Kúria a (2) bekezdésben meghatározottak mellett biztosítja a bíróságok jogalkalmazásának egységét, a bíróságokra kötelező jogegységi határozatot hoz. Lásd: KÖRÖS András – WELLMANN György: *Javaslatok a jogegység biztosítása fórum- és eszközrendszerének az átalakítására.* in Magyar Jog 2011/5. 257–265. Lásd: OSZTOVITS András: *A bíróságok az új Alkotmányban.* in Pázmány Law Working Papers 2011/7.

⁶ Megjegyzés, hogy a Közigazgatási Felsőbíróság létrejötte esetén a hetedik Alaptörvény-módosítás ezt a feladatot kettéosztotta volna a rendes bíróságok jogalkalmazásának „jog” egységére – amelyet a Kúria látott volna el – és a közigazgatási bíróságok jogalkalmazásának „jog” egységére – amelyet a Közigazgatási Felsőbíróság látott volna el.

⁷ Alaptörvény 25. cikk (1) bekezdés.

helyet és hol foglalnak el.⁸ Azonosak-e a törvény alkotta joggal, vagy különböznek a törvény által alkalmazandó jogtól, de azzal azonos szinten helyezkednek el?

Problémás kérdésként merül fel az egységes ítélkezési gyakorlat kialakításának eljárási menetével kapcsolatban az, hogy annak a megalkotása alapvetően igazgatási feladatként⁹ hárul a legfelsőbb bírói fórumra,¹⁰ így az ilyen típusú jogegységesítés során alapvetően egy jogi értékelés történik, mintsem egy meghatározott egyedi eljárásban történő – még a többi bírói fórum pressziójától is – független (érték)ítélet megalkotása.¹¹ Másodlagosan az egyedi ítéletek megalkotása során általánosan a bíró a törvényhozó által megalkotott absztrakt jogszabályokat követi – amelyek alapvetően nem pusztán a pozitív jogi normákból állnak össze, hanem a különböző értelmezési módszerekből –, vagy a nem kodifikált generálklauzulákból álló logikai következtetésekből állapítja meg a konklúziót. Mindemelllett a nem *common law* típusú jogrendszerekben ezzel szemben már rég megfogalmazták azt, hogy az egyedi ügyekben hozott határozatok és a „speciális” jogvitákban hozott ítéletek nem rendelkeznek törvényi erővel, ezáltal azok nem is terjeszthetők ki más eljárásokra vagy más személyekre sem.¹²

Az első kérdés az, hogy valójában minek is tekinthető a jogforrási hierarchiába be nem tagozódó jogegységesítésre irányuló határozatok összessége. A második, hogy a bírák által meghozott ítéletek tekinthetők-e individuális normáknak, ha nem, akkor azok pusztán ítélkezési forrásokként foghatók-e föl, ha pedig igen, akkor az Alaptörvényben meghatározott jogegységesítési kötelezettség elég indok-e arra, hogy a legfelsőbb bírói fórum igazgatási eszközökkel határozatainak – mondhatni *erga omnes* – normatív precedenshatást biztosítson.

1. Történeti alapok

A 2020. április 1-jével hatályba lépő Ejht. – kötelező jellegű – (korlátozott) precedenshatást kiváltó rendelkezései nem megalapozatlanok vagy a *common law* jogrendszert recipiáló újítások. Magyarországon ugyanis már az – 1868. évi LIV. törvénycikket módosító, a polgári törvénykezési

⁸ VARGA Zs. András: *A jogegységi határozatok és az Alkotmány rendje*. in Magyar Jog 2004/6. számában megjelent írásában már 2004-ben is amellel foglalt állást, hogy a jogegységi határozatok a magyar jogrendszerben normatív eszközként vannak jelen: „A jogegységi döntés indokolásáról – a döntés megtámadhatatlansága és az indokolás igazoló jellege miatt – ugyanaz elmondható, mint az Alkotmánybíróság határozata esetében.” Lásd még: KECSKÉS László – TILK Péter: *A jogegységi határozatok alkotmánybírósági kontrolljának tervezett törvényi szabályozásáról*. in Magyar Jog 2004/1. Vesd össze TILK Péter: *A jogegységi határozatok alkotmánybírósági felülvizsgálatának lehetőségéről*. in Magyar Jog 2001/10.

⁹ Megjegyzés: ennek alapjául az Alaptörvény (T/2627. törvényjavaslat) indokolásában található utalást, ugyanis ott azt írja, hogy az általános igazságszolgáltatási tevékenységen túlmutató, különleges bírói feladatokat kívánunk a Kúriára róni. Ebből pedig kikövetkeztethető, hogy eredetileg az Alaptörvényben nem a tipikus igazságszolgáltatási tevékenységbe betagozódó eszközként jelent meg először a jogegységesítés.

¹⁰ 2019. évi CXXVII. törvényhez írt 65–74. § indokolása alapján a szándék ezzel ellentétes, így pedig: „Az egységes és az Alaptörvénnyel összhangban álló joggyakorlatot elsősorban nem igazgatási eszközök, hanem a Kúria döntéseinek kötelező ereje biztosítja, mert így a jogorvoslat során gyorsan elérhető az eredmény. A korlátozott precedens-rendszer, amely eredetileg az angolszász jogban jelent meg, de egyre jobban áthatja a kontinentális jogrendszereket is, a jogegység biztosításának alkotmányos, gyors és hatékony eszköze.” Mindezek alapján és az Alaptörvény hetedik módosítása óta tudjuk, hogy az Alaptörvény 28. cikke rendelkezik a jogszabályok indokolásának normatív erejéről. A jogszabályok preambuluma a törvényalkotásban, illetve a jogszabály megalkotására vagy módosítására irányuló javaslat indokolása – ha azt nyilvánosságra hozzák – a teljes jogalkotási folyamatban megfelelő és autentikus forrása a jogalkotói cél feltárásának. A javaslat ezen források feltárását, értelmezési segédletként való használatát teszi kötelezővé a bíróságok részére a jogalkalmazási tevékenység során... T/332. számú javaslat indokolása. Vesd össze VARGA Zs. András: *Törvényjavaslatok indokolása – az Alaptörvény hetedik módosításának 8. cikkéről*. in Pázmány Law Working Papers, 2018/13.

¹¹ LARENZ, Karl: *Enzyklopädie der Rechts- und Staatswissenschaft. Abteilung Rechtswissenschaft – Methodenlehre der Rechtswissenschaft*. Springer, Berlin–Heidelberg, 1991, 119. Die Rechtsprechung sei „dem Wesen nach Anwendung der gesetzlichen Wertungen, im Gegensatz zur selbständigen, Bewertung“ (des Richters); Lásd az eredeti lábjegyzet: WESTERMANN Harry, a.a.O., S. 21. Grundsätzlich ebenso GERMANN, Probleme und Methoden der Rechtsfindung, 1965; REINHARDT/KÖNIG, Richter und Rechtsfindung, 1957, S. 17 ff.; KRONSTEIN, Rechtsauslegung im wertgebundenen Recht, 1957.

¹² ABGB 12. §. „Die in einzelnen Fällen ergangenen Verfügungen und die von Richtersthühlen in besonderen Rechtsstreitigkeiten gefällten Urtheile haben nie die Kraft eines Gesetzes, sie können auf andere Fälle oder auf andere Personen nicht ausgedehnet werden.“

rendtartásról szóló – 1881. évi LIX. törvénycikk módosításának 4. §-ában is megtalálhatók a Kúriának (*magyar királyi Cúria*) „az igazságszolgáltatás egyöntetőségének megóvására” irányuló rendelkezései.¹³ Ezt követően az 1890. évi XXV. törvény bővítette a jogegység kimunkálására „igényt tartók körét”; a törvény a 13. §-ában,¹⁴ amelyben *expressis verbis* megfogalmazta, hogy „ha akár a kir. igazságügyminiszter, akár a kir. Curia elnöke arról győződnek meg, hogy az egyes kir. ítélő táblák ellentétes elvi jelentőségű megállapodásra jutottak, haladék nélkül intézkednek, hogy a jogegység megóvása végett a felmerült kérdés a kir. Curia megfelelő teljes tanácsulése elé terjesztessék”.¹⁵ Voltaképpen ez nem jelent mást, mint hogy a büntető ügyekben a Kúria teljes ülése hozott határozatot a jogegység megóvása érdekében (akkor, ha az ítélőtáblák ellentmondó ítéleteket hoztak), a Kúria által meghozott a határozatot pedig az ítélőtáblák is kötelesek voltak követni.¹⁶

„A Kúria által hozott jogegységi határozatokra vonatkozó szabályokat a polgári perrendtartásról szóló 1911. évi I. törvénycikket életbeléptető 1912. évi LIV. törvénycikk határozta meg. A törvénycikk 70. §-a¹⁷ alapján az igazságszolgáltatás egyöntetőségének megóvása végett a vitás elvi kérdést döntötte el a jogegységi tanács. A 75. § szerint a jogegységi határozatot a bíróságok kötelesek voltak követni.¹⁸ [...] A második világháború előtti jogszabályok alapján is azt lehet megállapítani, hogy a jogegységi határozat a jogszabályok értelmezésénél felmerülő problémák megoldását, az egységes jogalkalmazás biztosítását szolgálta, nem új szabályok megalkotását.”¹⁹ Tehát az 1912. évi LIV. törvénycikk a Kúriát feljogosította a teljes ülési határozatok megalkotására, s az úgynevezett döntvényalkotási jogot elvonta az ítélőtábláktól.²⁰ Ettől a törvényciktől lehet beszélni továbbá jogegységi tanácsokról és azon ügykörökről, amelyekben a teljes ülésnek kellett döntenie.²¹

Több mint 85 évet követően az Országgyűlés 1997. július első napján elfogadta az Alkotmány – 1989-et követő 17.²² – módosításáról szóló törvényjavaslatot, amelyet 1997. évi LIX.²³ törvényként hirdettek ki a Magyar Közlöny 63. számában 1997. július 15-én. Az Alkotmánymódosítás 8–10. §-a (amelyek csak 1997. október elsejét követően léptek hatályba) a Bírói szervezetekről szóló X. fejezetében található 45–47. §-ait módosította. A törvényjavaslathoz csatolt indokolásban megtaláljuk, hogy a módosítás célja nem más, mint a legfelsőbb bírói fórum jogegységességét biztosító tevékenység előremozdítása, pontosabban az, hogy a jogegységi határozatokkal a jogegységi eljárás keretében a vitás elvi kérdésekben egyértelmű iránymutatást adjon a Legfelsőbb Bíróság. Ez a módosítás azért volt

¹³ 1881. évi LIX. törvénycikk a polgári törvénykezési rendtartásról szóló 1868. LIV. törvénycikk módosítása tárgyában 4. §. Vesd össze Zódi Zsolt: *A korábbi esetekre történő hivatkozások mintázatai a magyar bíróságok ítéleteiben.* in MTA Law Working Papers 2014/1. 20.

¹⁴ „Ezt a rendelkezést fejlesztette tovább a bűnvádi perrendtartásról szóló 1896. évi XXXIII. törvénycikk módosítása és kiegészítése tárgyában megalkotott 1907. évi XVIII. törvénycikk 3. §-a.” 42/2005. (XI. 14.) AB határozat.

¹⁵ Lásd: H. (s.n.): *A judikatúra egysége.* in Jogtudományi Közlöny 1893/december, 48. szám.

¹⁶ 42/2005. (XI. 14.) AB határozat.

¹⁷ 1912. évi LIV. törvénycikk 70. §: „Az igazságszolgáltatás egyöntetőségének megóvása végett a vitás elvi kérdést a kir. Kúriának erre a célra alakított tanácsa (jogegységi tanács) dönti el...”

¹⁸ Uo. 75. §: „... A teljes ülési határozatát a bíróságok mindaddig követni kötelesek, a míg azt a kir. Kúria teljes ülése meg nem változtatja. A jogegységi és a teljes ülési határozat kötelező hatálya a hivatalos lapban közzétételének napjától számított tizenötödik nappal kezdődik.”

¹⁹ Uo.

²⁰ Lásd JUHÁSZ László: *A jogegység biztosítása az ítélőtáblák működésének megkezdése után.* in Magyar Jog 2003/10. 589–599.

²¹ Ez két esetben fordulhatott elő: első esetben, amikor a Kúria valamelyik tanácsa elvi kérdésben kívánt eltérni a Kúria korábbi határozatától, vagy korábbi teljes ülésen hozott határozatától. Második esetben, amikor a Kúria elnöke vagy az igazságügyért felelős miniszter a kúria jogegységi vagy teljes ülési határozatának megváltoztatását indokoltan tartotta. „A teljes ülés polgári jogi természetű vitás elvi kérdés esetében a polgári tanácsok tagjaiból, büntetőjogi természetű vitás elvi kérdés esetében a büntető tanácsok tagjaiból, ha pedig a felmerült vitás elvi kérdés nem csupán polgárijogi vagy nem csupán büntetőjogi természetű, a vegyes teljes ülés a kir. Kúria polgári és büntető összes tanácsainak tagjaiból alakul.” Lásd 1912. évi LIV. törvénycikk 71. §.

²² Lásd KÖRÖSÉNYI András: *Alkotmányozás és Alaptörvény.* in: KÖRÖSÉNYI András (szerk.): *A magyar politikai rendszer – negyedszázad után.* Osiris – MTA TK, Budapest, 2015. 88. 1. táblázat.

²³ Megjegyzés: érdekes egybeesés vagy jogalkotói figyelmesség, hogy először az 1881. évi LIX. törvényben, majd 1989-et követően az 1997. évi LIX. törvényben jelenik meg a jogegységesítésre való alkotmányos kötelezettség.

lényeges, mert 1881-et követően ekkor került „alkotmányos” szintre a legfőbb bírói fórum ezen kiemelkedő feladata.²⁴ A jogegységi határozatok alkalmazása (a fentebb kifejtettekre tekintettel) a magyar jogrendszerben nem ismeretlen jogintézmény, sőt inkább mondható a jogi normák történeti fejlődésére való visszautalásnak.

2. Common law

A *common law* jogrendszer egyedinek tekinthető tulajdonsága, hogy a bírák nem pusztán a „törvények szájai” (a bíróság maga alkotja a jogot), azaz nemcsak az a szerepük, hogy alkalmazzák a jogot, hanem hogy azt fejlesszék és alakítsák is. Így, amennyiben a Magyarországon jelen lévő pszeudoprecedensrendszert a jog elméleti oldaláról szeretnénk megközelíteni, ahhoz elsődlegesen azt szükséges megvitatnunk, hogy mit is tekintünk az úgynevezett *élő jognak*.²⁵ Rudolf Jhering 1872. március 11-én megtartott *Harc a jogért (Kampf ums Recht)* című bécsi nyitóelőadásában kifejtette, hogy a társadalmi normarendszert a harc élteti, amely pedig egy szüntelen munka, és nemcsak az állam, hanem az egész társadalom számára.²⁶ Hasonlóan vélekedett a magyar jogbölcslő Moór Gyula és Peschka Vilmos is, mert szerintük a jogi normáknak – azért, hogy az elvi alkalmazhatóságukon túl gyakorlati alkalmazandóságuk is biztosítva legyen – folyamatosan küzdeniük kell egymással.²⁷ Ebből kiténik az is, hogy a társadalmunk és vele együtt a jogrendszerünk is folyamatosan változik. Mindazonáltal a jognak – és magának a társadalmi normarendszereknek is – szükséges, hogy legyen egy olyan alapja, amely konstans és megingathatatlan. Ezért elengedhetetlen meghatározni azokat a – történelmi vagy a természetjog és az emberi jogok által ötvözött alapvető jogi fundamentumokon nyugvó – jogintézményeket, amelyek időtállóak és hivatkozhatók.²⁸

2.1. Stare decisis et quia non movere

²⁴ 19/2017 (VII. 18.) AB határozat [49]: „... A jogegységi határozat funkciója ebben az esetben, speciális bírói alkotta jogként, különösen az Alaptörvényben foglalt értelmezési szabály (28. cikk) alapján, olyan tartalomnak a meghatározása, stabilizálása, amely megfelel az Alaptörvénynek és annak az objektíve tételezhető – vagyis nem valamiféle vélelmezett jogalkotói vagy miniszter által kijelölt – célnak, amely révén a jog a józan ész, a közjót szolgáló, erkölcsös (és gazdaságos) módon érvényesülhet.”

²⁵ Lásd: Az élő jog doktrínája: 57/1991. (XI. 8.) AB határozat. [1.3] *Az Alkotmánybíróság álláspontja szerint „élő jog” alatt a jogszabályt értelmezett és alkalmazott tartalmával együttesen kell érteni.*

²⁶ RUDOLF von Jhering: *Küzdelem a jogtudományért*. [1872] in VARGA Csaba (szerk.): *Jog és filozófia. Antológia a század első felének kontinentális jogi gondolkodása köréből*. Budapest, 1998. 1–22.; „A világ minden joga kiküzdöttet, minden jogszabványt, mely hatályban van, előbb azoktól, kik ellene szegültek kikellett küzdenie és minden jog, — legyen egyes, avagy egy nemzet joga — fönntartására ezek folytonos éberlétét tételezi föl. A jog nem logikai, hanem hatály fogalom.” in Magyar HORVÁTH János: *Az 1722/23 II. III. Törvényczikkek által elfogadott Pragmatica Sanctio lényege és annak helyzete a magyar közjogban*. Franklin-Társulat, Budapest, 1898. 24. (Jogászegyleti értekezések 146.)

²⁷ Az élő jog [...] nem pusztán normarendszer, a római jog normarendszere szinte teljesen ránk maradt, de a római jog ma mégsem élő jog többé, mert ma már hiányzik mellőle az emberi cselekvéseknek az nagy rendszere, amely egykor e normáknak való életben való érvényesülését jelentette. De a jog nem is csupán az emberi cselekvések tömegét jelenti, nem pusztá faktum, mert hiszen azokat az emberi cselekvéseket, amelyekben a jog megvalósul, nem is lehetne kiválasztani az emberi cselekvések óriási tömkelegéből a jog normarendszerre való hivatkozás nélkül. Leszögezhetjük tehát, hogy az élő jog fogalmához két alkotóelem szükséges: a szabályok normarendszerre és az emberi cselekvéseknek ehhez fűződő rendje. MOÓR Gyula: *A logikum a jogban*. Magyar Filozófia Társaság Budapest, 1928.; PESCHKA Vilmos: *Jogforrás és jogalkotás*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1965.

²⁸ Lásd VARGA Zs. András: *A jogállamiság koronaékszere a közigazgatási bíráskodás*. in Mandiner; az interjú készítette KECSKÉS Soma. 2019. április 23. „Annak, hogy visszaállítjuk a hagyományos magyar államszervezetet, az a magyarázata, hogy a magyar jog abból nőtt ki, és azt látjuk, hogy a hagyományos szervezetek olyan alapot jelentenek, amelyre támaszkodva a viharoknak ellen lehet állni. Ugyanúgy, mint egy hajó. Mit csinálnak egy viharban a tengerészek? Kikötik magukat az árbóchoz. Ha van árbóc, akkor van mihez kikötni magunkat. Ha nincs, akkor addig, amíg szélcsend van, vagy jó szelek vannak, békésen haladgatunk és minden vidám. Akkor pedig, amikor vihar van, nézünk, hogy jaj Istenem, mi legyen! Márpedig a történelem is olyan, egy ország élete is olyan, és a jogélet is olyan, hogy vannak viharok. Szemben a jelenlegi mainstream iskolával be kell látni, hogy tökéletes jogrendszer nincs, tökéletes jogszabály sincs, és tökéletes jogalkalmazás sincs.”

A stare decisis et quieta non movere, vagyis „a megalapozott döntést ne bolygassuk meg” (a régi döntés vagy a döntés fenntartásának) elve azt jelenti, hogy amennyiben a bíróság egy meghatározott esetkörben már állást foglalt – azaz jogerős ítéletet hozott –, akkor a többi bírói fórumnak – amelyek a *common law* jogrendszer által mind kötelezve vannak a jog egységesítésére, pontosabban az ítéletek kiszámíthatóságának elősegítésére – az ügyben követnie kell a már megítélt döntést, azaz az ügyben eljáró bíró kötve van a már meghozott határozatokhoz. Az elméleteken belül megfogalmazták még a *super stare decisis* elvét is, miszerint a bíróságoknak a korábbi határozatokat anélkül kell követniük, hogy megvizsgálják annak az adott szituációra való helyességét.²⁹ Mindazonáltal a precedensjog alkalmazása során azt is figyelembe kell venni, hogy az „ítélet” még nem társadalmi jog.³⁰ Ez nem jelent mást, hogy jog csak az lehet, ami maga is jogként működik. A jog érvényesüléséhez ezért elengedhetetlen az, hogy ezek az – elsődlegesen – írott „normák” a társadalom egésze számára közérthetőek és fellelhetőek legyenek.³¹ A *stare decisis* elve tehát egy a legfőbb bírói fórumok határozatainak kötelező erejét biztosító eszköz³² – mint a magyar jogrendszerben a jogegységesítés.

2.2. Ratio decidendi

Ratio decidendi, vagyis „a döntés magja” (jelentős tények,³³ döntés indoka³⁴) az – mondhatni a bírói döntés immanens absztrakt norma alkotórésze –, amely a bíró által meghozott határozat indokolásában és jogelvben gyökeredzik. A *ratio decidendi* pedig nem vezethető vissza másra, mint magára a joguralom (*rule of law*) intézményére, ugyanis ez biztosítja azt, hogy a „rosszul” megalkotott határozatok ne rendelkezzenek precedenserővel. A bíró által meghozott határozatban a *ratio decidendi* az azon rész, amely a jövőben a jogalkalmazó bírót „kötelezi”.³⁵ Tehát ez nem más, mint egy a bíró alkotta esetjogi szabály, amely köti az összes jogalkalmazót,³⁶ ugyanis a *ratio decidendi* maga a bíróilag alkotott tételes jog.³⁷ Csakhogy ez a tételes jogszerű, hivatkozható „mag” is az ügy függvényében változó.³⁸

²⁹ Megjegyzés: az elmélettel szemben álló kritikusok szerint a régi döntések *strict* betartása pedig súlyos igazságtalansághoz vezethet. Lásd *Plessy v. Ferguson*, 163 U.S. 537, 16 S.Ct. 1138 (1896) és *Brown v. Board of Education*, 347 U.S. 483, 74 S.Ct. 686 (1954).

³⁰ BLACKSTONE, William: *Commentaries on the Laws of England*. Vol 1. Oxford: Clarendon Press, 1765, facsimile version Legal Classics Library, 1983. “For it is an established rule to abide by former precedents, where the same points come again in litigation [...] The doctrine of the law then is this: that precedents and rules must be followed, unless flatly absurd or unjust. What is not reason is not law.”

³¹ Vesd össze KINTZLY Péter: *Precedensjog-e a magyar jog?* in Magyar Jog 2014/6. 380–383. Lásd: „Az érveket a jogban járatlan személyek számára is világosan kell megfogalmazni, és minden esetben egyértelművé kell tenni, hogy egyedi ügyben hozott döntésről van szó, amely nem teremt jogot.”

³² ZÓDI Zsolt: *Precedenskövetés és jogszabály-értelmezés*. in Állam- és Jogtudomány 2014/3. 65.

³³ HART, H. L. A.: *A jog fogalma*. TAKÁCS Péter ford. Osiris, Budapest, 1995. 158.

³⁴ Lásd OSZTOVITS András: *Törvénymódosítás a bírósági joggyakorlat egységesítése érdekében – jó irányba tett rossz lépés?* in Magyar Jog 2020/2. 72–81.

³⁵ POKOL Béla: *A bírói precedensjog*. in Magyar Jog 2000/4. 201–209.

³⁶ Megjegyzés: itt érdemes kitérni az originalista jogértelmezés által felvetett kritikákra, amelyek egybeesnek a precedensrendszer kritikájával is. Tóth J. Zoltán a textualizmussal kapcsolatban felhozott kritikákkal összefüggésben azt írja: „a megváltozott társadalmi viszonyok közepette is, és nem módosíthatjuk értelemszerűen a törvény értelmét, akkor a »múlt halott keze« (»dead hand of the past«) irányít bennünket, és rég halott emberek akaratainak engedelmességek egy olyan átalakult világban, amely nem is hasonlít az ő világukhoz.” in TÓTH J. Zoltán: *Állam- és Jogbölcselet*. Patrocinium Kiadó, Budapest, 2019. 279. Eredeti lábjegyzet: Redish, Martin H.: Interpretivism and the Judicial Role in a Constitutional Democracy: Seeking an Alternative to Originalism, 530. o. In: Harvard Journal of Law and Public Policy, Vol 19., Number 2, Winter 1996. Lásd: Daniel D. PLOSBY: Panel I, Originalism and the dead hand in Harvard Journal of Law & Public Policy 19 Harv. J. L. & Pub.243–275.

³⁷ HORVÁTH Barna: *Angol jogelmélet*. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1943. 325.

³⁸ Lásd ZÓDI 2014, i. m. 66.: „Egy jogeset ratio decidendi je tehát utólag derül ki, rendszerint egy érvelési folyamat közben. Sőt több változatban, az absztrakció több szintjén, sőt több ratio decidendi is kinyerhető egyazon precedensből.” ZÓDI 2014, i. m. 84.: „Nemcsak a precedensjogban kell kibontani a mögöttes elvet: a törvényi jog esetén az értelmezési módszerekre, esetleg a jogág alapelveire történő hivatkozás, sőt magára a »fennálló töretlen bírói gyakorlatra« történő hivatkozás is legtöbbször ugyanolyan absztrakciós ugrást hajt végre, mint a precedens ratio decidendi jének kiemelése, majd a mögöttes alapelv megfogalmazása.”

2.3. Distinguishing

Az angolszás jogrendszerben a megkülönböztetés művészete (*art of distinguishing*) egy olyan eszköz a bíró kezében, amellyel ki tudja vonni az adott esetkör a *ratio decidendi* bűvköréből.³⁹ Ami nem jelent mást, mint hogy amikor a bíró jelentős ténybeli, eljárási vagy jogalapi különbséget észlel, akkor az ügy precedenshatását minimalizálja – ezzel a *stare decisis* hatást az adott ügyben megszüntetve. Ugyanis csak az azonos esetek körében hozott precedenshatású ítélet *ratio decidendi*je rendelkezik elvi alkalmazandósággal, ennek okán, amennyiben a bíró az eltérést megállapítja a meghatározott precedenssel összefüggésben, az nem lesz az ügyben alkalmazható.

Így a megkülönböztetés módszerével van lehetőség arra, hogy a letűnt korok jogalkalmazóinak az akaratától eltérjenek a bírák, és az adott társadalmi viszonyoknak megfelelően alkalmazzák vagy félretegyék a régi döntés indokolását.⁴⁰

2.4. Overruling

Amikor a bíró felülbírál egy korábbi (precedenshatású) döntést, akkor nemcsak az egyet nem értését fejezi ki az ügygel összefüggésben, hanem – egy jogilag képviselhető, az eredeti döntéstől eltérő – egyéni álláspontot is kialakít, amely normatív erővel rendelkezhet – azaz esetjogot alakít ki.⁴¹ Ugyanakkor, amikor az igazságszolgáltatás eltávolodik a precedensrendszer alapját képező performatív kijelentésektől, és elmozdul az értelmezés fikciójának irányába, akkor áttévedünk a jogalkotás területére – a fikció ugyanis az a jogi terminológia eszköze és nem egy jogi konstrukció.⁴² Így az eredeti igazságszolgáltatási kötelezettségen túl (eset)jogalkotást is végeznek a bírák, amikor felülbírálnak egy precedenst. A bírónak azonban *nem* „kötelessége” felülbírálni a döntéseket. Az esetjogban a régi döntés fenntartása az *vélelmezett*. Annak a megdönthetősége nem a főszabály (*stare decisis et quia non movere*), ugyanis a jobbiztonság alapvető garanciája, hogy a jogalkalmazás egységes és kiszámítható. Ugyanakkor a felülbírálat jogintézménye egy biztosítékként is funkcionál az esetjogon alapuló *common law* jogrendszerben.⁴³ A felülbírálattal lehetősége van a bírónak az inadekvát, a társadalmi berendezkedésnek nem megfelelő, erkölcsileg kétséges ítéleteket megváltoztatni, ezzel garantálva a jobbiztonságot.⁴⁴

Tehát a már „megítélt” esetben való ügy „felülszabályozása” pedig kizárólag abban a meghatározott esetben lehetséges, ha az ítélet – tekintetbe véve az ügy individualitását – abszurd vagy igazságtalan döntéshez vezetne. Abban az esetben, ha mégis igazságtalan, abszurd döntést eredményezne a döntés követése, akkor nem szabad figyelembe venni a *stare decisis*-t.

2.5. Obiter dicta / dictum

*Obiter dictum*⁴⁵ (vagy többes számban *obiter dicta*, röviden *dicta* vagy csak *obiter*) az, amely az ítélet meghozatalakor „mellékesen”, az ügy érdemi „racionális” döntését képező megállapítások mellett

³⁹ VISEGRÁDY Antal: *A bírói jogfejlesztés mechanizmusa*. in Jogtudományi Közlöny 1985/1. 31.

⁴⁰ Vesd össze EÖRSI, Gyula: *Comparative civil (private) law*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979. Part III. 517.

⁴¹ Lásd SZABÓ Miklós: *MI a „precedens” – Előadások a precedensek szerepéről a magyar joggyakorlatban*. in JEMA 2012/ 2. 74–75.

⁴² Lásd: MOÓR Gyula: *A jogi személyek mivoltának kérdése* in MTA Jogtudományi Bizottság kiadványa 2, Budapest 1911, 166.

⁴³ DUNN, Pintip Hompluem: *How Judges Overrule: Speech Act Theory and the Doctrine of Stare Decisis*. in The Yale Law Journal Vol. 113, No. 2. 493–531. “Judges must be given the ability to overrule; otherwise, we would be stuck with a decision even if it was wrongly decided and times and thinking had changed.”

⁴⁴ Vesd össze POKOL Béla: *A hermeneutikai „puffer”, avagy a jogi közeg természete*. in Világosság 1991/2. 142.

⁴⁵ ARMSTRONG, Dave: *The Quotable Newman: A Definitive Guide to His Central Thoughts and Ideas Obiter*. Sophia Institute Press, 2012. 371.: “dicta being meant phrases clauses, or sentences in Scripture about matters of mere fact, which, as not relating to faith and morals may without violence be referred to the human element in its composition.” Vesd össze 2Timóteus 4,13: „Paenulam, quam Troade reliqui apud Carpum, quum veniens, affer tecum et libros et membranas.”

szerepel, de nem képezi annak a fundamentális alkotórészét.⁴⁶ Ergo szigorúan véve az *obiter dictum* a bíró által tett megjegyzésnek, az ítélethez nem tartozó véleménynek, alkalmi megállapításnak számít, ami nem lehet precedens – annak „alkalmisága” révén.⁴⁷ Ezek az alkalmi megállapítások azok, amelyeket annak az esetjogi alkalmazásakor interpretálni szükséges, hogy értelmezhetőek legyenek, ugyanis gyakran ellentmondásosak és nem könnyen verifikálhatók. Az *obiter dictum* pedig csak akkor nyerhet elvi alkalmazhatóságot, ha rendelkezik úgynevezett meggyőző erővel, és azt egy „tekintéllyel” rendelkező bíró mondja ki.⁴⁸ Tehát látható, hogy a bíró által kimondott szó kötőereje korlátozott, és még az állam által felruházott „törvényt kimondó száj” sem képes egy varázsütésre a már kimondott *obiter dictum* típusú véleményt *ratio decidendivé* változtatni.

2.6. Precedensjog

Mint a fentebb kifejtett fogalmakból kitűnik, úgynevezett precedensereje nem a komplett ítéletnek, hanem az ítélet „magját” alkotó jogelvnek – azaz a *ratio decidendinek* – van. A precedensrendszer egységességéből az adódik, hogy az eset *ratio decidendijét* nemcsak egy ügyben alkalmazzák, hanem minden az adott bíróság előtt később felmerülő esetkörben is. Azonban, hogy az eljáró bíró vagy bírói tanács mit tekint az ügyben a precedens alapját képző jogesetnek, azt nem lehet sem törvényleg, sem alaptörvényi szinten korlátozni. Amennyiben ezt megtennék, akkor a bírótól a mérlegelés jogát vennék el, ami alapvetően változtatná meg a jogszolgáltatás működését. Ha pedig a bírának a precedens „olvasási” jogát korlátozzuk, fennállhat a veszély, hogy a bírói ítéletnek a logikáját is meg kell változtatni.⁴⁹ A bírói meggyőződésnek a kialakulását a magyar jogrendszerben eddig nem lehetett korlátozottnak tekinteni, minden törvényi szabályozás és kritika ellenére sem.⁵⁰ A bíróság a rendelkezésre álló bizonyítékokat egyenként és összességükben szabadon értékelheti, ami pedig a tényállást és az így kialakult meggyőződést alakíthatja szabadon határozattá. Richard Posner szerint *a bíró nem pusztán a jog anyagának (jogszabályoknak, precedenseknek) az értelmezője, nem a jog megtalálója, hanem annak alkotója.*⁵¹ Látható, hogy ezek a *jogelvek* és precedenst teremtő *ratio decidendik* valójában megtalálhatók a – precedenserővel bíró – határozatban, csak fel kell azokat „fedezni”, majd alkalmazni.⁵² A *ratio decidendi* és az *obiter dictum* megállapítása pedig ugyanúgy függ az esettől és a bíró individuumától egyaránt, tehát a bírónak nemcsak alkalmaznia kell a precedenst, hanem azt mindig szükséges értelmeznie is.⁵³

3. Normatív eszköz

A bevezetőben felvetett első kérdésre, azaz hogy valójában minek is tekinthető a jogforrási hierarchiába be nem tagozódó – főként a jogegységesítésre irányuló – határozatok összessége, a válasz az, hogy ezek *de facto* jogforrások, amelyek normatív erővel rendelkeznek. A *de facto* jogforrások pedig nem mások, mint, „a bírói és más jogalkalmazói döntéshozatalt befolyásoló olyan külső formális jogforrások, melyeket sem az Alaptörvény, sem a Jat. nem ismer ugyan el (nem nevesít) jogforrásként, ám amelyek esetében ténylegesen a jogalkalmazó szervek a bennük foglalt előírásokra jogként tekintenek és azokat

⁴⁶ Osztoivits András megfogalmazásában: „Mind az, ami a vizsgált jog szempontjából nem lényegi része az előző ítéletnek ...” in OSZTOVITS 2020, i. m. 76.

⁴⁷ GARNER, Bryan A. *Black's Law Dictionary*. Abridged 9th ed. West, New York, 2010. 1177. Lásd LILE, William M.: *Brief Making and the Use of Law Books*. 3th ed. 1914. 304.

⁴⁸ Vesd össze RENÉ Dávid: *A jelenkor nagy jogrendszerei. Összehasonlító jog*. POPOVICS Béla. szerk. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1977. 308.

⁴⁹ Lásd: SILTALA, Raimo: *A Theory of Precedent – From Analytical Positivism to a Post-Analytical Philosophy of Law*. Hart Publishing, 2001. 121–122.

⁵⁰ 2016. évi CXXX. törvény 279. § (1) bekezdés; 2017. évi XC. törvény 167. § (4) bekezdés.

⁵¹ TÓTH J. Zoltán: *Állam- és jogelméleti előadások*. Patrocinium, Budapest, 2018. 277.

⁵² ZÓDI Zsolt: *Precedenskövetés és jogszabály-értelmezés*. in Állam- és Jogtudomány 2014/3. 63.

⁵³ “A precedent is a judicial decision which contains in itself a principle. The underlying principle which thus forms its authoritative element is often termed the ratio decidendi. The concrete decision is binding between the parties to it, but it is the abstract ratio decidendi which alone has the force of law as regards the world at large.” SALMOND, John – WILLIAMS, Glanville L. (eds.): *Jurisprudence*. 10th ed. Sweet & Maxwell, London, 1947. 191.

jogként alkalmazzák, illetve amelyeket a jog tudományának képviselői is közel konszenzusos módon a tárgyi jog immanens részének tekintenek. A de facto jogforrások közül a magyar jogrendszerben az alkotmánybírói határozatok, valamint a bírói absztrakt normák a meghatározóak.”⁵⁴ 2020 áprilisától a Kúria előtt benyújtható „felülvizsgálatok” mellett⁵⁵ megjelent a jogegységi panasz eljárás megindításának a (*sui generis*) jogintézménye is. A jogegységi panasz eljárást pedig a Kúria 2020. július 1-jén és az azt követően meghozott jogerős ítélet vagy az ügy érdemében hozott jogerős végzés ellen van helye benyújtani.⁵⁶ Ezáltal a Kúria az Alaptörvényben⁵⁷ rögzített kötelezettségének fokozottan eleget tud tenni. Mivel az eltérést 2020. július elsejétől csak a jogegységi panasz eljárás keretében – vagy alsóbb fokon az ítéletben kifejezett indokolással – lehet alkalmazni, így ennek értelmében már korlátozott precedensrendszerrel tudunk beszélni – amely modell a *common law* jogrendszer mintájára a *stare decisis* elvrendszerét követi Magyarországon.

3.1. Jogegységi határozat

Az absztrakt normák közül a jelen tanulmány szempontjából a legfontosabb a jogegységi határozat, amelyet a jogegységi eljárás keretében a Kúria jogosult megalkotni.⁵⁸ A kötelező jogegységesítési gyakorlat követésével, az alsóbb fokú bíróságok – és maga a Kúria is – az Ejht. által megteremtett szabályok értelmében csak abban az esetben térhetnek majd el a Kúria által hozott jogegységi határozattól, ha azt meg is indokolják. Az érdemi indokolási kötelezettség miatt a bíróságok rákényszerülnek, hogy a korábban már megítélt ügyeket – és a kialakított követendő jogelveket – átnézzék, és amennyiben el kívánják térni a „régii döntéstől”, akkor azt megindokolják.⁵⁹ „A korábbi határozatok kötőerejéről való döntés során számos, sok esetben egymással versengő megfontolás között kell döntenet, és figyelembe kell venni azokat az eltérő jogi és tényleges (de facto) körülményeket, amelyek az egyes esetek kontextusával változnak. A korábbi döntésektől tehát indokolt esetben, racionális érveléssel – különleges igazolással, megfelelő mérlegeléssel – el lehet térni, és így a régebbi jogtételek megújíthatók: a nyílt felülbírálat esetén a bíróság kifejezésre juttatja, hogy a korábbi döntésében megfogalmazott szabályt a döntés meghozatalától nem alkalmazza; a hallgatólagos felülbírálat esetében pedig a korábbi szabályt direkt konfrontáció nélkül rontja le.”⁶⁰

Az jogegységi határozat tehát a Kúria által kiadott olyan kötelező jellegű iránymutatás, amely közvetlenül a bírakat (és a tanácsokat) kötelezi a korábban megítélt döntések követésére, közvetve pedig mindenkit, aki érvényesíteni kívánja a jogos vagy jogosnak vélt érdekét a fórum előtt. Mindezek alapján megállapítható, hogy a jogegységi határozat normatív erővel rendelkezik.⁶¹ Tehát egy belső normatív rendelkezés és a megfelelő fórum előtti eljárásban *erga omnes* hatályúvá válhat.

4. Összegzés

Az Ejht. által kikényszerített korlátozott precedensrendszer „megteremtése” Magyarországon egy szükséges előrelépés volt annak érdekében, hogy biztosítva legyen a bíróságok által meghozott ítéletek egységessége. Ugyanis a jog egyik legfontosabb eleme a jogkövetkezmények kiszámíthatósága. A kiszámíthatóság tehát nem kevesebb, mint a jogbiztonság alapköve – a jogbiztonság pedig érték. A

⁵⁴ Lásd TÓTH J. Zoltán (szerk.): *Jogalkotástan – Jogdogmatikai és jogszabályszerkesztési ismeretek*. Dialóg Campus, Budapest, 2019. 119.

⁵⁵ Lásd: a közigazgatási perrendtartásról szóló 2017. évi I. törvény XIX. fejezete.

⁵⁶ Bsz. 197/B (5) bekezdés.

⁵⁷ Alaptörvény 25. és 28. Cikk, Bsz. 25. §.

⁵⁸ Bsz. 32. §.

⁵⁹ Megjegyzés: 2020. április 1-je óta a jogkódexben (amelyet a kamara és az OBH „ingyenesen biztosít a bíróknak és az ügyvédeknek, kamarai jogtanácsoknak, jogi előadóknak és ügyvédjelölteknek) megjelent egyes normahelyeknél a „precedenskereső” rész, ezzel könnyítve a gyakorló bírók helyzetét. Ugyanis az tekinthető csak precedensnek – és jognak egyaránt –, amit elérnek és el tudnak olvasni a jogalkalmazók.

⁶⁰ T/8016. számú törvényjavaslat 167. Elérhető: <https://www.parlament.hu/irom41/08016/08016.pdf> (Letöltve: 2020. 05. 21.)

⁶¹ Vesd össze VARGA Zs. 2004, i. m. 334. Lásd KECSKÉS–TILK 2004, i. m. 11–20.; TILK 2001, i. m. 588–599.

jogrend és vele együtt a jogbiztonság – Kelsen koncepciója szerint – a tiszta norma fogalmi körében értelmezhető, amely mentes minden empirikus valóságélemtől – követve a kantianusi gondolatokat.⁶² Az államhatalom ugyanis eljárása során megfogalmazza a jogeszmé absztrakt létezését is, amely a jogbiztonság, célszerűség és igazságosság koncepciójából képes csak elvi alkalmazhatóságot nyerni. A jogrend pedig a „*tiszta*” normákban érvényesül, amelyek minden egyéni önkényen túl és minden egyéni belátás fölé emelkedő érvényességgel bírnak. Tehát egy olyan igazságszolgáltatási rendszer nem lehet a jogrend része, amely bizonytalan és kiszámíthatatlan alapokon nyugszik – még ha Gödel és Feyerabend szerint ilyen nem is létezhet.⁶³ Így, ahogy visszatekintünk a magyar jogrendszer változására, megállapíthatjuk azt, hogy többször megjelent már a jogegységesítésre való kötelezettségnek a bevezetése. Először törvénycikként, törvényként, majd az Alkotmány módosításában tett miniszteri indokolásban, 1997-et követően magában az Alkotmányban, és végül 2012-ben az Alaptörvényben is. Mindezek alapján láthatjuk, hogy a magyar jogegységesítésre tett kísérletek egy fejlődési folyamatként írhatók le. 2020. április 1-jét követően – az Ejht. értelmében – a bírói fórumoknak kötelezően figyelembe kell venniük a Kúria jogegységi határozatait ezzel erősítve a formális jogállamiság követelményeit.⁶⁴ A korlátozott precedensjog megteremtése tehát szigorúan a Kúria Alaptörvényben rögzített jogegységesítési kötelezettségéhez és a jogbiztonság általános jogelvének érvényesüléséhez kapcsolódik – ugyanis egy demokratikus jogállam alapvető célja az, hogy a törvényhozó által megalkotott normák kiszámíthatóak legyenek. A bevezetőben feltett kérdésre a válasz az, hogy az Ejht. előtt a bíróságok által meghozott határozatok csak a peres feleket kötötték, ezen túl pedig a jogegységesítés – és a jogegységi határozatok – révén mindenki másra is alkalmazhatóak és hivatkozhatóak lesznek ezek a *ratio decidendi* jellegű határozatok, akár csak az Alkotmánybíróság által hozottak.

Madách Imre szavaival zárva: „Áldlak, sors, hogy bíróvá nem tevék. Mi könnyű törvényt írni pamlagon – Könnyű ítélni a felületesnek, És mily nehéz, ki a szívet kutatja, Méltányolván minden redőzetét.”⁶⁵

⁶² Kant mellett, hogy teljes mértékben elismeri a modern természettudományos felfogás jogosultságát a természeti világra nézve, egy másik, intelligibilis világot vesz fel az erkölcsi és szellemi jelenségek számára, amelyben, mint a szabadság birodalmában, a tapasztalati világ okozatos törvényei nem érvényesülnek.

⁶³ FRANZÉN, Torkel: *Gödel nemteljességi tételei. Értelmezések és félreértések*. Typotex Elektronikus Kiadó Kft. 2005. 59.; FEYERABEND, Paul: *A módszer ellen*. Atlantisz Könyvkiadó, Budapest, 2002. III. fejezet.

⁶⁴ Lásd TÓTH J. 2019, i. m. XII. fejezet.

⁶⁵ MADÁCH Imre: *Az ember tragédiája*, 11. szín.

„Az Innovációs és Technológiai Minisztérium ÚNKP-20-3-II. kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának szakmai támogatásával készült.”